

Zijad HALILOVIĆ

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Sarajevo

NEKROPOLA SA STEĆCIMA I OSTACI SREDNJOVJEKOVNOG GRADA IZNAD SELA LUKA, OPĆINA ILIJAŠ

Apstrakt: Stećci na lokalitetu ispod sela Luka i srednjovjekovni grad iznad današnjeg naselja u srednjem vijeku nalazili su se na teritoriji župe Vrhbosna, koja je kasnije podijeljena je na nekoliko manjih oblasti. Nakon te podjele prostor današnjeg sela Luka bio je sastavni dio zemlje Pavlovića. Po regionalnoj zastupljenosti stećci na ovom lokalitetu pripadaju tampon-zoni između stećaka centralne i istočne Bosne.

Ovim radom obuhvaćeno je ubiciranje srednjovjekovnog grada i tehnička obrada stećaka u predjelu Peračkog potoka ispod naseljenog mjesta Luka.

Ključne riječi: srednjovjekovni grad, stećci, Luka, Perački potok, Ilijaš

Abstract: The stećak tombstones on the site below the village of Luka and the medieval town above today's settlement were located on the territory of the parish of Vrhbosna in the Middle Ages, which was later divided into several smaller regions. After that division, the area of today's village of Luka was an integral part of Pavlović's land. According to the regional representation, the stećak tombstones at this site belong to the buffer zone between the stećak tombstones of Central and Eastern Bosnia.

This work includes the location of the medieval town and the technical processing of the stećak tombstones in the area of Perački potok below the inhabited village of Luka.

Keywords: medieval town, medieval tombstones (stećak), Luka, Perački potok, Ilijaš

Geografski položaj

Naselje Luka od Sarajeva je udaljeno 12,31 km zračne linije u pravcu sjevera, a od Ilijaša 16,13 km zračne linije u pravcu zapada, smješteno je na nadmorskoj visini od 1124 m, geografskoj dužini 43°57'11.35"N i geografskoj širini 18°28'36.47"E. Iznad naselja evidentirani su ostaci srednjovjekovnog grada, dok se u kotlini koju stvaraju rječica Liješnica i Perački potok, duboko ispod naselja, u pravcu jugozapada, na udaljenosti od 850 m, nalazi nekropola sa stećcima.

Nadmorska visina nekropole je 912 m, geografska dužina 43°57'4.75"N i geografska širina 18°28'3.11"E¹ (sl. 1).

U katastarskim knjigama lokalitet se nalazi na prostoru označenom kao Perači k.č. 1128, 1129, k.o. Visojevica (novi premjer), što odgovara k.č. 1115/1, 1115/36, k.o. Nahorevo (stari premjer), općina Ilijaš, upisan u z.k. uložak broj 33, Kanton Sarajevo, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Bosanski kontekst pojave stećaka određen je naraslim ekonomskim snagama bosanskog feudalnog društva XIV stoljeća, otvaranjem rudnika i urbanizacijom odnosno željom pojedinaca da vanjskim znakom na grobu afirmiraju svoj ugled i svoju moć. Veći broj grobova i grobalja bez stećaka upućuje na duboku klasnu diferenciranost tog istog društva, što znači da su stećci u hronološkom pogledu pratili razvoj, pa i propast feudalizma, odnosno razvoj gradova i građanske klase.²

Stećci na lokalitetu ispod sela Luka u srednjem vijeku nalazili su se na teritoriji župe Vrhbosna, koja je kasnije podijeljena na nekoliko manjih oblasti. Nakon te podjele prostor današnjeg sela Luka bio je sastavni dio zemlje Pavlovića. Po regionalnoj zastupljenosti stećci na ovom lokalitetu pripadaju tampon-zoni između stećaka centralne i istočne Bosne.³

1 Preuzeto dana 7. 1. 2010. godine, s web-stranice: www.google-earth.com

2 Opširnije o historijskim podacima vidjeti u odluci Komisije o proglašenju *Prirodnog i historijskog područja – Nekropola sa stećcima i nišanima Grčko groblje / Svatovsko groblje (greblje) u selu Donji Močioci, općina Stari Grad – Sarajevo* nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, broj: 02-02-68/07-17, od 10. septembra 2008. godine (Službeni glasnik BiH, br. 54/09) i na web-adresi Komisije: <http://www.kons.gov.ba>

3 Lidija Fekeža, "Stećci olovskoga kraja", u: *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Tristota obljetnica stradanja samostana i crkve u Olovu (1704–2004)"*, Sarajevo,

Svi stećci na ovoj nekropoli pripadaju vrsti položenih monolita, koji se pojavljuju u tri forme: ploča, sanduk i sarkofag (sljemenjak), dok se umjetničko oblikovanje očituje u formi i ukrasu. Uopćeno, brojnost stećaka na nekropolama važan je pokazatelj kretanja u društvu srednjovjekovne Bosne XIV i XV stoljeća. S obzirom na to da najveći broj nekropola sadrži manje od 10 stećaka, a da je broj nekropola s 300 i više primjeraka koje pripadaju većim zajednicama izuzetak, mala se groblja uopćeno mogu smatrati porodičnim, što govori o poodmaklom procesu rastakanja starog rodovskog društva i izdvajanju malih porodičnih zajednica koje, kao znak “novog” identiteta, organiziraju svoja vlastita groblja.⁴

Na osnovu navedenog mišljenja, nekropola sa stećcima u kotlini Peračkog potoka ispod sela Luka po brojnosti stećaka pripada široj zajednici koja je živjela na tom prostoru. Naime, grobovi velikaša nisu izdvojeni na neko posebno mjesto, već čine sastavni dio nekropole. Jedino se na osnovu masivnosti nadgrobnika uočava da su tu sahranjeni velikaši, što svakako ukazuje na činjenicu da tu još nije došlo do posljednje faze procesa rastakanja starog rodovskog društva i izdvajanja malih porodičnih zajednica. Stoga se po vremenu nastanka vjerovatno mogu svrstati u period XIV stoljeća. U literaturi se navodi još i podatak da se u neposrednoj blizini nekropole uzdiže brdo na kojem su evidentirani ostaci srednjovjekovnog utvrđenog grada.⁵ Detaljnim pregledom literature utvrđeno je da za spomenuti grad, njegov značaj, ulogu i vrijeme egzistiranja ne postoje iscrpniji historijski podaci.

Prethodna zakonska zaštita

U Prostornom planu BiH do 2000. godine na području općine Ilijaš kao spomenik III kategorije uvršteno je 22 lokaliteta nekropola sa stećcima (505 stećaka) bez preciznije identifikacije.⁶

2008, str. 66.

4 Pavao Anđelić, “Doba srednjovjekovne bosanske države”, u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1966, 455-495.

5 Šefik Bešliagić, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1971, 173.

6 Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Sarajevo, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta Sarajevo i Urbanistički zavod za BiH, 1980, 50.

Nekropola sa stećcima u naseljenom mjestu Luka evidentirana je pod nazivom *Luka, općina Ilijaš, srednjovjekovna nekropola i grad (nekropola sa 69 stećaka i ostaci srednjovjekovnog grada, kasni srednji vijek)*. Srednjovjekovna nekropola i ostaci srednjovjekovnog grada nisu bili upisani u Registar spomenika kulture Socijalističke republike Bosne i Hercegovine.⁷

Područje nekropole nalazi se u granicama Spomenika parka prirode Skakavac, te se s ciljem zaštite prirodnog naslijeđa na njega primjenjuju odredbe Odluke o proglašenju šireg područja vodopada Skakavac spomenikom prirode Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 10/02), zatim odredbe Odluke o usvajanju prostornog plana posebnog područja prirodnog naslijeđa "Vodopad Skakavac" i Odluke o provođenju prostornog plana posebnog područja prirodnog naslijeđa "Vodopad Skakavac" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 32/09).

Na 49. sjednici Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, održanoj 26. 10. 2010. godine, *Arheološko područje – Ostaci srednjovjekovnog grada i nekropola sa stećcima Luka, općina Ilijaš* proglašeno je nacionalnim spomenikom BiH.⁸

Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Istraživačke radove u smislu evidentiranja i prikupljanja podataka o stećcima vršio je Šefik Bešlagić i publicirao 1971. godine.⁹

Konzervatorsko-restauratorski radovi nisu poduzimani.

Ostaci srednjovjekovnog grada

Među lokalnim stanovništvom sela Luka sačuvana je tradicija o postojanju grada iznad njihovog naselja. Iz pravca spomenutog sela s velikim poteškoćama dolazi se do uzvišenja za koje se pretpostavlja da se tu nalaze ostaci grada.

---

7 Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta br: 07-40-4-20907/09, od 28. 5. 2009. godine.

8 http://kons.gov.ba/main.php?mod=vijesti&extra=sjednice&action=view&id_vijesti=693&lang=1

9 Š. Bešlagić, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, 170-171.

Pregledom terena utvrđeno je da se u velikoj borovoj šumi (prostor definiran na dijelu k.č. 1115/1 k.o. Nahorevo, odnosno prostor određen tačkama sa sljedećim koordinatama: X=6538245 Y=4868037; X=6538263 Y=4868028; X=6538273 Y=4868010; X=6538261 Y=4867991; X=6538238 Y=4867989; X=6538225 Y=4868000; X=6538220 Y=4868018) mogu identificirati ostaci kamena koji je obrađivan rukom i koji je utonuo u zemlju (sl. 2). Konfiguracija terena, odnosno postojanje platoa s vidljivim potpornim zidom i prilazni put sa sjeveroistočne strane upućuju na činjenicu da bi se na navedenom prostoru mogli tražiti ostaci srednjovjekovnog grada. Međutim, bez većih arheoloških iskopavanja nije moguće utvrditi obim grada, ulogu, vrijeme nastanka, trajanja i dr.

Opis nekropole sa stećcima Luka

U predjelu riječnog toka Peračkog potoka smještena je nekropola sa stećcima, nadmorske visine 912 m, geografske dužine 43°57'4.75"N i geografske širine 18°28'3.11"E. Prostor nekropole obuhvata dio k.č. 1115/1, 1115/36, k.o. Nahorevo, odnosno prostor određen tačkama sa sljedećim koordinatama: X=6537926, Y=4867580; X=6537899, Y=4867535; X=6537940, Y=4867504; X=6537967, Y=4867502; X=6537975, Y=4867536; X=6537943, Y=4867578 (sl. 3).

Na lokalitetu je evidentirano 79 stećaka (45 ploča, 28 sanduka, 6 sljemenjaka i 1 stela)¹⁰ (sl. 4).

Ukrašena su tri stećka (ploča br. 49, sljemenjak br. 62 i sanduk br. 73), čiji su ukrasni motivi polumjesec i jabuka. Kod Š. Bešlagića evidentirana su 4 ukrašena stećka (2 ploče i 2 sanduka), čiji su ukrasi polumjesec, krug (sunce) i mač.¹¹ Obrada stećaka je dobra, ali su pojedini primjerci okrnjeni i utonuli u zemlju. Položeni su u nizu od juga prema sjeveru i orijentirani u pravcu zapad – istok. Na Planu nekropole stećci na kojima su vidljiva pravougaona udubljenja – korita označeni su sljedećim rednim brojevima:

Stećak br. 49 – Ploča s ukrasom, utonula, obrasla mahovinom, orijentirana zapad – istok

¹⁰ Šefik Bešlagić je na navedenom lokalitetu evidentirao 69 stećaka (49 ploča, 13 sanduka i 7 sljemenjaka). Š. Bešlagić, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, 173.

¹¹ Isto

- Dimenzije stećka: 203x128x23 cm

Na površini ploče u južnom dijelu nalazi se ukras u vidu polumjeseca u visokom reljefu.

Stećak br. 62 – Sljemenjak s postoljem i ukrasom, sa sjeveroistočne strane zasut zemljom, obrastao mahovinom, orijentiran sjeverozapad – jugoistok

- Dimenzije stećka: 162x66x62 cm

Sa sjeverozapadne čeonne strane nalazi se ukras u formi polumjeseca, čiji su kraci okrenuti prema postolju. Ukras je rađen u vidu reljefnog ispuččenja (sl. 5).

Stećak br. 73 – Sanduk s postoljem i ukrasom, utonuo, sa sjeverne strane zasut zemljom, obrastao mahovinom, orijentiran sjeverozapad – jugoistok

- Dimenzije stećka: 194x139x38 cm

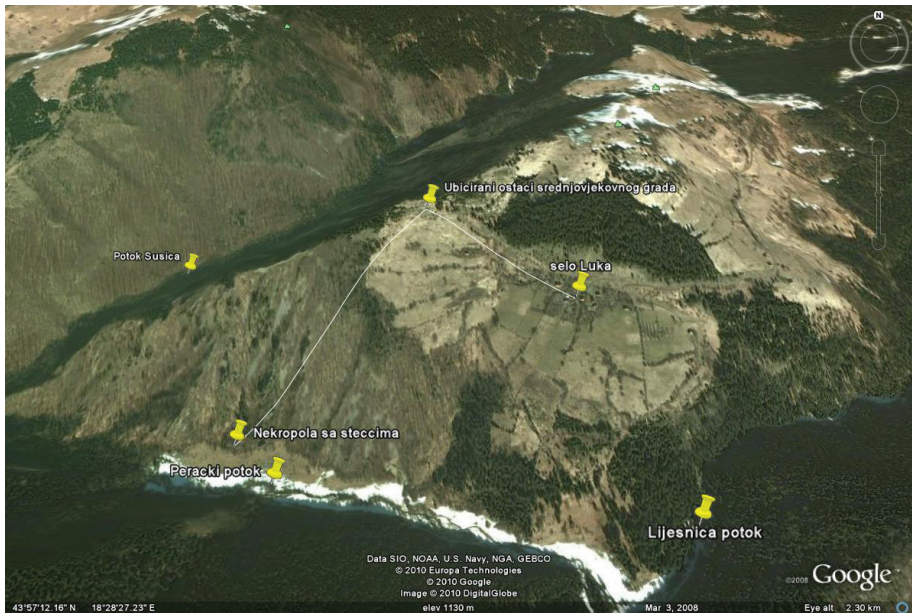
S jugozapadne bočne strane nalazi se ukras u formi jabuke, rađen u vidu reljefnog ispuččenja.

Sadašnje stanje stećaka

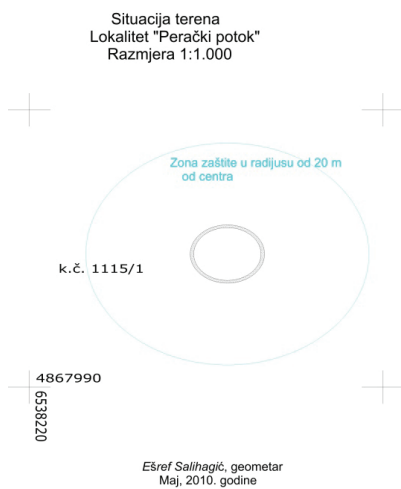
Uvidom na licu mjesta 26. oktobra 2009. godine i 11. maja 2010. godine ustanovljeno je sljedeće: izvršena je identifikacija parcela i utvrđena je površina obuhvata ostataka grada i nekropole sa stećcima. Od ostataka grada ubiciran je prostor na kojem se nalazio, evidentirani su tragovi kamena koji je ručno obrađivan, mjesto gdje se mogao nalaziti plato kao i pristupni put sa sjeveroistočne strane. Cjelokupno područje grada obraslo je borovom šumom i niskim raslinjem. Područje nekropole s oživljavanjem vegetacije obrasta korijenjem, travom, niskim raslinjem i visokim drvećem, što dodatno uzrokuje razaranje stećaka. Usljed nedostatka redovnog održavanja, stećci su izloženi ubrzanom propadanju, pojedini su prevrnuti, dijelom ili u potpunosti utonuli u zemlju. Na stećcima se nalaze biljni organizmi (lišajevi i mahovina), u većoj ili manjoj mjeri. Specifični rizici za stećke na ovom lokalitetu su: vandalizam – pomjeranje stećaka, npr. br. 32, samonikla vegetacija, dezintegracija lokaliteta zbog dugogodišnjeg neodržavanja i nepovoljni utjecaji atmosferilija.

Legenda

- Sl. 1. Položaj lokaliteta, google snimak
- Sl. 2. Pozicija ostataka grada određena koordinatama i sa ucrtanom zonom zaštite
- Sl. 3. Pogled na prostor nekropole sa stećcima
- Sl. 4. Plan nekropole i zona zaštite određena koordinatama
- Sl. 5. Stećak br. 62. – ukras polumjesec

Slika 1

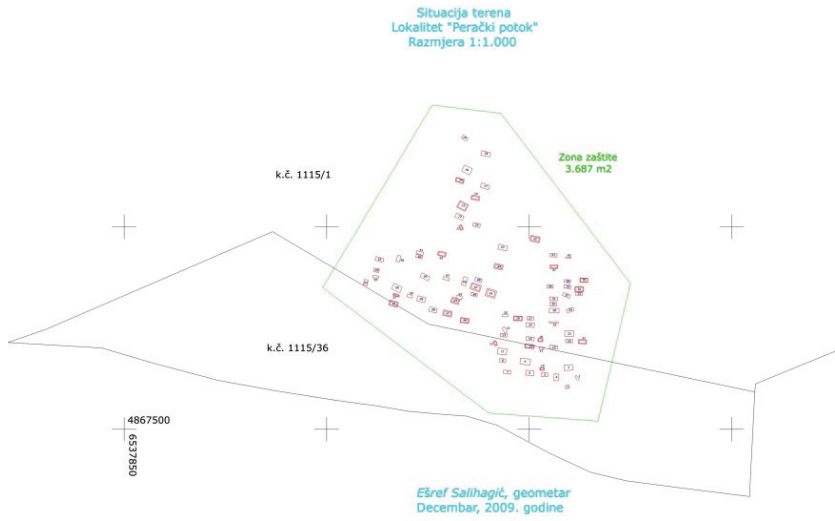

Slika 2

Slika 3

Slika 4

Slika 5

ZAKLJUČAK

Na osnovu podataka u literaturi izvršeno je ubiciranje ostataka srednjovjekovnog grada iznad sela Luka. Identificirani su ostaci kamena, koji je obrađivan rukom i koji je utonuo u zemlju. Konfiguracija terena, odnosno postojanje platoa s vidljivim potpornim zidom i prilazni put sa sjeveroistočne strane upućuju na zaključak da bi se na tom prostoru mogli tražiti ostaci srednjovjekovnog grada. Međutim, bez većih arheoloških iskopavanja nije moguće potvrditi obim grada, ulogu, vrijeme nastanka, trajanja i dr.

Stećci na lokalitetu ispod sela Luka pripadaju vrsti položenih monolita, koji se pojavljuju u tri forme: ploča, sanduk i sarkofag (sljemenjak), dok se umjetničko oblikovanje očituje u formi i ukrasu. Na lokalitetu je evidentirano 79 stećaka (45 ploča, 28 sanduka, 6 sljemenjaka i 1 stela). Ukrašena su tri stećka (ploča br. 49, sljemenjak br. 62 i sanduk br. 73), čiji su ukrasni motivi polumjesec i jabuka. Kod Š. Bešlagića evidentirana su 4 ukrašena stećka (2 ploče i 2 sanduka), čiji su ukrasi polumjesec, krug (sunce) i mač.

LITERATURA

1. Anđelić, P., "Doba srednjovjekovne bosanske države", u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1966.
2. Bešlagić, Š., *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1971.
3. Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Sarajevo, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1980.
4. Odluka o proglašenju šireg područja vodopada Skakavac spomenikom prirode Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 10/02).
5. Fekeža, L., "Stećci olovskoga kraja", u: *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Tristota obljetnica stradanja samostana i crkve u Olovu (1704–2004)"*, Sarajevo, Franjevačka teologija, 2008, 65-80.
6. Odluka Komisije o proglašenju *Prirodnog i historijskog područja – Nekropola sa stećcima i nišanima Grčko groblje / Svatovsko groblje (greblje) u selu Donji Moćioći, općina Stari Grad – Sarajevo* nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, broj: 02-02-68/07-17, od 10. septembra 2008. godine (Službeni glasnik BiH, br. 54/09) i na web-adresi Komisije: <http://www.kons.gov.ba>
7. Odluka o usvajanju prostornog plana posebnog područja prirodnog naslijeđa "Vodopad Skakavac" ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 32/09).
8. http://kons.gov.ba/main.hp?mod=vijesti&extra=sjednice&action=view&id_vijesti=693&lang=1
9. www.google.com, pristupljeno 7. 1. 2010. god.
10. Fotografije snimljene 26. oktobra 2009. godine i 11. maja 2010. godine; fotografirao: Zijad Halilović (fotografirano digitalnim fotoaparatom Canon EOS 450D)
11. Tehnički snimci (snimak stećaka i skica nekropole te ubiciranje grada); dana 26. 10. 2009. godine i 11. 5. 2010. godine vršili, mjerili i snimali: Zijad Halilović, historičar, i Ešref Salihagić, geometar. Planinarski vodiči do nekropole i ostataka grada bili su: Muhamed Hadžiabdić Hadžija, Muhamed Musa i Esad Velić, članovi Planinarskog saveza BiH, i Emir Šehić, vozač.

Summary

NECROPOLIS WITH MEDIEVAL TOMBSTONES AND REMNANTS OF A MEDIEVAL TOWN ABOVE THE VILLAGE OF LUKA, ILIJAŠ MUNICIPALITY

Based on the data in literature, the remains of the medieval town above the village of Luka were located. Remains of stone, hand-worked and sunk into the ground, have been identified. The configuration of the terrain, that is, the existence of a plateau with a visible retaining wall and an access road on the northeast side, suggest that the remains of a medieval city could be sought in that area. However, without major archaeological excavations, it is not possible to confirm the proportions of the city, its role, time of origin, duration, etc.

The Medieval tombstones at the site below the village of Luka belong to a type of laid monoliths, which appears in three forms: as a slab, a chest and a sarcophagus (gabled), while the artistic design is manifested in the form and decoration. 79 medieval tombstones (45 slabs, 28 chests, 6 gabled tombstones and 1 stela) have been recorded at the site. Three medieval tombstones are decorated (slab no. 49, gabled tombstone no. 62 and chest no. 73) with a crescent moon and an apple as decorative motifs. Š. Bešliagić recorded 4 decorated medieval ombstones (2 slabs and 2 chests, decorated with a crescent moon, a circle (sun) and a sword).